

O expediție belgiană, condusă de R. de Langhe, a găsit în același loc, fragmente în limbile menționate mai sus, printre care cele în limba greacă au oferit un pasaj din *Andromaca* lui Euripide.



Materialul descoperit în Palestina e imens. Numai cel descoperit în Egipt ar putea să i se compare și poate nici acela. E de sperat că din el se vor scoate multe informații asupra unor perioade istorice mai puțin cunoscute.

Deocamdată problemele ridicate de ele abia se schițează și pentru clarificarea lor completă se așteaptă publicarea integrală a documentelor, care va necesita multă vreme. Unii învățați presupun că pentru aceasta e nevoie de o sută de ani, dacă nu chiar mai mult. Până atunci însă, studii parțiale au apărut în toată lumea și în 1954 ele ajunseseră la aproape o mie de cărți și articole. Printre problemele cele mai discutate este și aceea care privește originile creștinismului și raportul lui cu comunitățile în mijlocul cărora a apărut. Unele asemănări în formele de organizare și în expresii, întâlnite atât în documentele comunității de la Qumrân cât și în creștinismul primar, pun problema împrumuturilor și a influențelor reciproce. Până acum concluziile în această privință nu sînt definitive, dar se susține în general, că asemănările sînt numai în formă și că ceea ce le separă este conținutul lor deosebit. Este sigur însă că problemele nu se vor lumina decît treptat, pe măsura publicării și studierii profunde și multiple a documentelor, pentru a căror realizare și-au unit forțele arheologii, istoricii, teologii și filologii.

Emitian Popescu

BIBLIOGRAFIA CONSULTATĂ

- I. D. Amusin, Документы из Вадн Мураббаат, în VDI, 1958, nr. 1, p. 104—124.
 J. Coppens, *La secte de Qumrân et son attente eschatologique*, în *La nouvelle Cléo*, V, 1—4, 1953, p. 5—10.
 R. de Vaux, *La seconde saison de fouilles à Khirbet-Qumrân*, *ibidem*, V, 7—10, 1953, p. 407—410.
 J. Coppens, *Où en est le problème des Manuscrits de Qumrân*, *ibidem*, VI, 5—6, 1954, p. 247—258.
 Hans Bardtke, *Die Funde am Tolen Meer*, în *Das Altertum*, I, 1, 1955, p. 15—35.
 A. Dupont-Sommer, *The Jewish Sect of Qumrân New Studies on the Dead Sea Scrolls*, New York, 1956.
 Paul Kahle, *Zu den Handschriftenfunden in Höhlen beim Tolen Meer*, în *Das Altertum*, III, 1, 1957, p. 34—46.

CRONICA SĂPĂTURILOR

CLAROS

Într-o fasciculă anterioară a acestei reviste (SCIV. VII, 1956, p. 444—445), s-a atras atenția cititorilor asupra lucrărilor de dezgropare a sanctuarului lui Apollon din Claros, începute în 1950 sub conducerea profesorului Louis Robert, de la Collège de France, ajutat de d-na Jeanne Robert și de prof. Roland Martin, de la Universitatea din Dijon. Darea noastră de seamă, întemeiată pe o conferință din 1953 a directorului șantierului, tipărită în 1954, la Paris,

sub titlul *Les fouilles de Claros*, înfățișa rezultatele primelor campanii, îmbucurătoare din toate punctele de vedere și îndreptățind speranța în descoperiri ulterioare de o însemnătate neobișnuită. Aceste așteptări s-au dovedit întemeiate, cum o lasă să se înțeleagă rapoartele preliminare asupra campaniilor 1954—1957 publicate în două fascicule succesive din *Türk Arkeolodji Dergisi* (VII, 1—2, 1957; cf. *Annuaire du Collège de France*, LVII, 1957, p. 363—368), precum și fotografiile inedite puse la dispoziția noastră.

Cronologic și într-o formă cit se poate de concisă, descoperirile pot fi înfățișate precum urmează. În campania 1954 s-a lucrat concomitent la degajarea Căii sacre, între propilee și



Fig. 1. — Claros 1957. Coloanele peristilului, prăbușite pe latura de nord a templului doric.

edificiul principal al sanctuarului; la eliberarea de sub dărâmături a marelui templu doric, care e templul lui Apollon (și în preajma căruia se găsește un templu mai mic, ionic, închinat Artemidei); în sfârșit, la dezgroparea altarului, descoperit la o distanță de 27,5 m înaintea fațadei principale.

De-a lungul Căii sacre, unde, într-o campanie anterioară, se găsisse baza onorifică închinată lui L.:cullus, s-a identificat coloana în vârful căreia se înălța statuia lui Sextus Appuleius, guvernator al Asiei către începutul domniei lui Augustus și nepot al împăratului: patru tambururi și un capitel corintic, ridicându-se pînă la o înălțime de 8,60 m, la care se adăuga înălțimea sculpturii. Alte baze și frînturi de coloane, mai puțin bine conservate, arată că de-a lungul laturii de vest a Căii sacre astfel de monumente se înșirau aproape fără întrerupere.

La templul principal, s-a continuat degajarea crepidomei și a coloanelor peristilului, prăbușite în mase compacte de-a lungul laturii de sud. În centrul clădirii, la o adîncime apreciabilă sub *cella*, s-a identificat tainița boltită unde se dădeau oracolele (*adyton*), iar în interiorul

cellei s-au găsit fragmente importante din statuia de cult, de proporții colosale, înfățișând pe Apollon așezat, ținând în mina dreaptă o ramură de dafin. Aspectul general al sculpturii era cunoscut din reprezentările monetare ale epocii imperiale. Ceea ce nu se bănuia, era mărimea

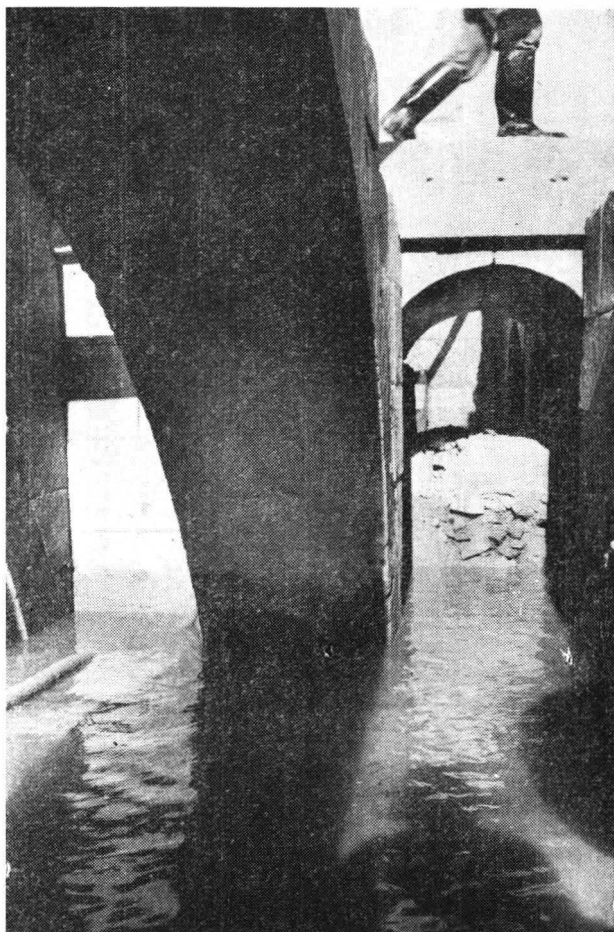


Fig. 2. — Prima sală subterană, în timpul lucrărilor de degajare. Ușa din fund conduce la încăperea rezervată profetului.

ei cu adevărat uimitoare, judecînd după resturi : un braț lung de 3,45 m ; un genunchi de $1,40 \times 1,70$ m ; o talpă de picior de $1,40 \times 1,40$ m !

Tot atît de impunător ca templul e altarul de marmură cu patru trepte, a cărui masă avea să fie eliberată abia în campaniile următoare.

Lucrările au continuat într-adevăr fără întrerupere în verile anilor 1955—1957, cam în aceleași puncte și cu rezultate tot mai bogate. Încă din 1955 întreaga suprafață a templului doric era degajată : s-a putut astfel stabili cu precizie că — la nivelul treptei a doua — crepidoma avea o lungime de 46,285 m și o lățime de 25,160 m ; că treptele sînt bine conservate pe întreg

perimetrul; în sfârșit, că partea anterioară a edificiului e în genere mai puțin distrusă decât partea posterioară, unde, în epoca feudală, par să-și fi exercitat meseria meșteri vărari, răspunzători de pagubele aduse monumentului. Cu același prilej, alte fragmente ale statuii lui Apollon au ieșit la iveală și, împreună cu ele, un tors feminin de proporții simțitor mai mari decât cele naturale. Se confirmă astfel indicațiile monedelor din Colophon, potrivit cărora — în cella tem

plului — statuia lui Apollon avea la dreapta chipul Artemidei, iar la stînga pe al Latonei.

Dar rezultatul cel mai însemnat din punctul de vedere al istoriei arhitecturii, ca și din acel al istoriei religiilor antice, e descoperirea sub cellă a tainiței oraculară pomenite înainte și care — cum o arată limpede fotografiile — e acum complet degajată. În ansamblu, acest *adyton* reprezintă o hrubă boltită împărțită în două încăperi, la care se ajungea printr-un coridor lung și întortochiat. Coborîrea se făcea pe o dublă scară ce pornea din *pronaos*, dar personalul templului și credincioșii nu aveau acces decât în prima din cele două săli, acea pe care descoperitorul o numește *l'adyton antérieur*. De aci, printr-o deschidere boltită, se trecea în tainița prin excelență — *l'adyton postérieur* —, în care s-a găsit săpat puțul sacru și unde, de bună seamă, nu putea pătrunde decât profetul.

Despre acest important element al clădirii, prof. Robert se exprimă în termenii următori: *Le système des arcs de voûte, dans les deux adytons, est un remaniement postérieur de l'adyton, d'abord couvert d'un dallage; il est apparemment à mettre en relation avec l'installation dans la cella de la statue*

colossale du dieu, dont l'image apparaît sur les monnaies sous Auguste. On a trouvé le puits où le prophète venait puiser l'eau inspiratrice. Il est réservé dans le dallage juste à gauche de la porte voûtée étroite qui faisait communiquer les deux adytons. Il a été l'objet de remaniements. Primitivement, c'est un simple trou rectangulaire de 1 m 41 sur 96 cm.; nous l'avons déjà vidé, sans arriver au bas des assises, jusqu'à une profondeur de 1 m 70, c'est-à-dire à 2 m 20 au-dessous du niveau actuel de la nappe d'eau, vidée temporairement par notre pompe. Ainsi nous avons le dispositif entier de cet oracle réputé; il n'y aura sans doute pas de surprise dans le déblaiement complet de l'adyton antérieur l'an prochain. L'eau « des sources » de Maxime de Tyr c'était celle du puits par où on atteignait le niveau ancien de la nappe phréatique de la plaine, qui, remonté depuis l'antiquité, est un obstacle à nos travaux. La réflexion de Pline l'Ancien sur la nocivité de l'eau pour le prophète était erronée, car il s'agit d'une eau potable.

Din numărul celorlalte descoperiri recente, ne mulțumim să semnalăm bazele onorifice pentru L. Valerius Flaccus și Q. Tullius Cicero, fratele oratorului, fost proconsul al Asiei. De asemenea feluritele documente epigrafice din epocile elenistică și romană, aflate în ruine sau în preajma sanctuarului. Numărul acestora, care încă din 1953 trecuse de 200, e astăzi cu mult

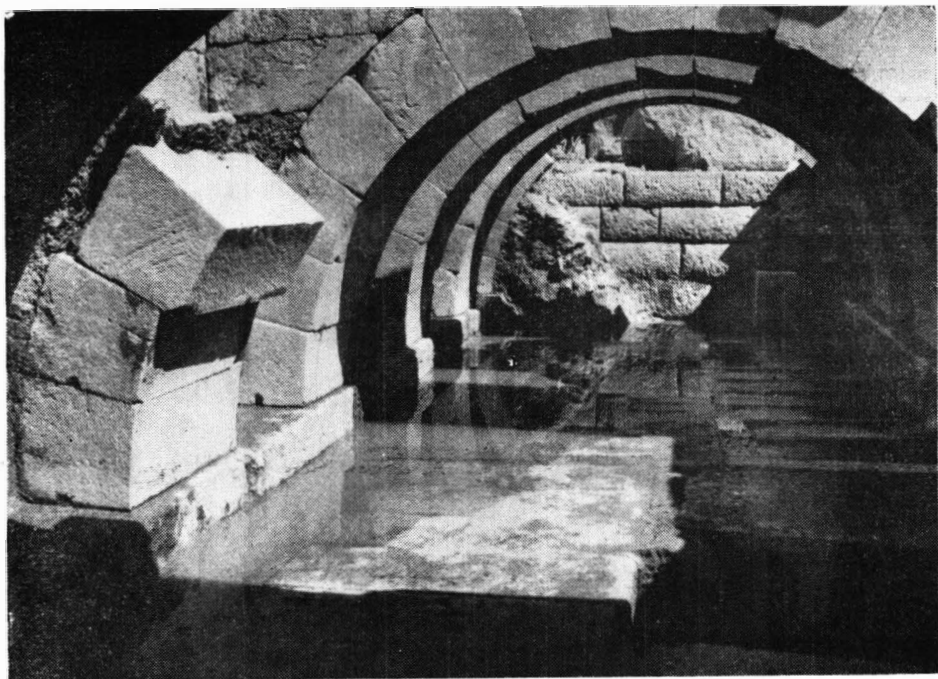


Fig. 4. — A doua sală subterană („adyton postérieur”).

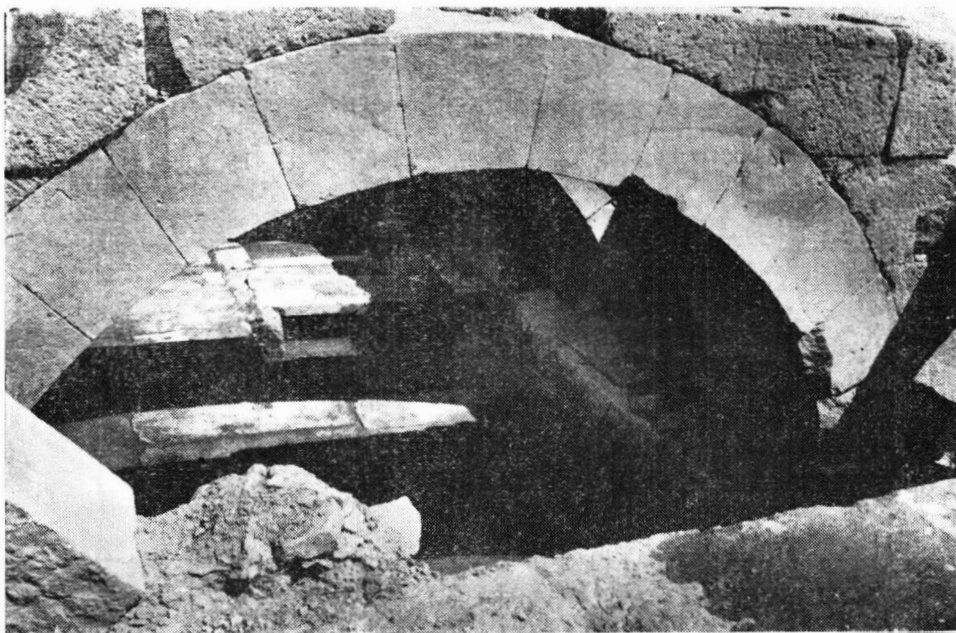


Fig. 5. — Aceeași încăpere, după pomparea pânzei de apă. În primul plan, puțul sacru.

mai mare. Cele mai multe privesc relațiile templului cu diferite orașe din Grecia asiatică și insulară, dar nu lipsesc, cum s-a văzut, nici inscripțiile onorifice, dintre care una în cinstea lui Octavian, săpată, după toate probabilitățile, la scurtă vreme după biruința de la Actium.

D. M. Pippidi

ALTE SCULPTURI PROVENIND DIN SĂPĂTURILE DE LA VILLA ADRIANA

Într-un al treilea raport asupra săpăturilor de la Villa Adriana, S. Aurigemma ne informează despre alte descoperiri de sculpturi în fundul Euripului și pe cheiul Canopului (S. Aurigemma, *Tivoli, Lavori nel Canopo di Villa Adriana*, în *Boll. d'Arte*, 1936, p. 57). Deși nu au excepțională importanță a descoperirilor precedente (Cariatidele și silenii canefori — vezi cronică noastră în *SCIV*, VIII, 1957, p. 380), aceste sculpturi sînt totuși de un interes deosebit.

Dintre ele amintim în special două fîntîni ce înfrumusețau cursul Euripului și care vin să îmbogățească considerabil repertoriul destul de sărac al ornamentelor de fîntîni de mari proporții.

Una dintre aceste fîntîni e de forma unui mare crocodil din „cipollino”, lung de aproape 2 m, foarte nimerit pentru acest sector al villei, strîns legat de Egipt și Nil. Scăldată în permanență e apă, marea reptilă cu fălcile deschise căpăta desigur o culoare verde închis de un mare efect decorativ.

Dimpotrivă, celălalt grup e inspirat din repertoriul mitologic și cu toată starea fragmentară în care ne-a ajuns, ne permite să întrezărim o agitată și dramatică compoziție a ultimei perioade elenistice: grupul reprezintă pe Scylla, jumătate femeie, jumătate șarpe, înconjurată și ajutată de monștri marini, lovind mortal cu visla pe tovarășii lui Ulise. Fragmente de grupuri asemănătoare, unele picturi și mozaicuri cu același subiect, ne ajută să reconstituim grupul în totalitatea liniilor lui.

Deosebit de interesantă este descoperirea întregului dispozitiv al fîntîinii: un bloc de zidărie odinioară îmbrăcat cu plăci de marmură (lat de 1,69 m, înalt de 0,82 m), peste care stătea o emisferă în *pavonazzetto* împodobită de jur împrejur cu reliefuri reprezentînd diferite specii de pești, scoici și stele de mare; pe această emisferă se înălța amenințătoare Scylla în timp ce monștrii marini și nefericiții tovarăși ai lui Ulise trebuiau să se zbată în jurul ei în apele Euripului. Bustul tinerei Scylla și corpurile virile, încordate în sforțarea de a scăpa de pericol, sînt excelent redat anatonic.

Prototipul acestui grup trebuie căutat în arta de la Pergam sau Rhodos, care a preferat scene de un înalt dramatism, tragice și grandioase.

G. Bordenache

CÎTEVA DESCOPERIRI DIN ASIA MICĂ

Într-un raport foarte clar, A. M. Mansel prezintă extraordinarele rezultate ale săpăturilor efectuate de Societatea istorică turcă, la *Side* (1946) și la *Perge* (1953) (Arif Müfid Mansel, *Bericht über Ausgrabungen und Untersuchungen in Pamphilien in den Jahren 1946—1953*, în *AA*, 1956—1957, col. 34—120).